

Vyšetřovací verze z hlediska teorie modelování

VLADIMÍR PRERAD

Jestliže máme zkoumat proces tvorby a prověrky vyšetřovacích verzí z hlediska teorie modelování, pak je nezbytné zmínit se alespoň ve stručnosti o pojmech model a modelování a o podstatě této metody.

A. Mezi metodami vědeckého zkoumání nachází v současné době stále širší uplatnění metoda modelování. Jestliže do nedávné doby měla tato metoda uplatnění především v oblasti technické, dnes je nemyslitelné bez této metody zkoumat jakékoliv systémy či procesy včetně společenských, k nimž patří i kriminalita jako sociální jev a boj s ní. Modelování se stalo důležitou metodou poznání, součástí obecné teorie poznání spolu s dalšími staršími metodami, k nimž patří např. indukce, dedukce, analýza, syntéza, analogie apod. Metoda modelování podstatně rozšiřuje možnosti jakéhokoliv zkoumání, protože kromě bezprostředního pozorování a experimentování umožňuje zkoumat analogické procesy na modelu a následnou transformaci výsledku zkoumání na prototyp.¹⁾

V klasifikaci modelů v podstatě převládá jejich dělení na materiální a myšlenkové (ideální), nebo též na věcné a logické.²⁾ Jde tedy buď o materiálně vytvořený systém, který odráží nebo reprodukuje objekt zkoumání, je schopen jej substituuovat a poskytovat o něm nové informace, nebo o myšlenkovou představu o systému, který odráží či reprodukuje objekt zkoumání, je taktéž schopen jej substituuovat v procesu zkoumání a poskytovat o něm nové informace. S uvedenou klasifikací nehodlám v tomto článku polemizovat, protože by se to vymykalo jeho záměru (činím tak v širší připravované práci) a pro účel článku uváděná klasifikace, i když není zcela přesná, postačí.³⁾

Mezi první typ patří modely, které mají fyzický (fyzikální, chemický,

¹⁾ Srov. A. A. Bratko a kol.: Modelirovanije psichičeskoj dějatel'nosti. Vyd. Mysl, Moskva 1969, str. 4.

²⁾ Srov. např. V. A. Štoff: Modelirovanije i filosofija. Moskva 1966, str. 34; N. D. Andrejev: Puti i trudnosti poznanija. Moskovskoj rabočij, 1968, str. 303 aj.

³⁾ Za přesnější by patrně bylo možné považovat klasifikaci navrhouvanou A. A. Bratko a kol., který doporučuje dělení objektů bez ohledu na různorodost skupin předmětů a jevů, které pod tento termín jsou zahrnuty, na 3 typy: a) modely fyzické, b) věcně matematické, c) logicko matematické (srov. práci cit. sub 1 str. 17). Pro úplnější charakteristiky typů modelů je třeba dodat, že všechny typy jsou vzájemně

biologický) charakter shodný s charakterem zkoumaného jevu, zpravidla zachovávají geometrickou podobnost s originálem a liší se od něj pouze rozměry, rychlostí průběhu zkoumaných jevů a někdy i vlastnostmi materiálu.⁴⁾ Patří sem i matematické modely (nazývané někdy věcně matematické), které mají odlišný fyzický charakter od originálu, avšak připouští stejnou formalizaci (stejný matematický popis) jako originál. Pro ilustraci je možno uvést model z oblasti kriminalistiky. Podle Selivanova⁵⁾ pro vypočtení čísla obuvi (originálu) podle stopy (modelu) může být použit tento algoritmus: jednotka velikosti (jeden díl čísla) obuvi — obuvnická míra (rusky štechmass) měří 6,6 mm. Číslo obuvi je číslo kopyta. Proto po změření stopy v centimetrech se od získaného rozměru odečte 1 (obvyčejně je stopa delší než kopyto přibližně o 1 cm) a takto získané číslo dělit 6,6. Matematicky lze tento algoritmus přesněji vyjádřit takto:

$$N = \frac{10(D-1)}{\bar{S}}$$

N = číslo obuvi, D = délka chodidla, $\bar{S}$ = jednotka velikosti obuvi (6,6 mm); desetinásobek D je nutný proto, že D je vyznačeno v centimetrech a $\bar{S}$ v milimetrech. Nebo též případ podle Poškljavičjuse⁶⁾ za podmínek, že D i $\bar{S}$ budou uvedeny ve stejných hodnotách (centimetry, milimetry) by bylo možno popsat takto:

$$N = \frac{D-x}{\bar{S}}$$

kde x = rozdíl mezi délkou stopy a délkou chodidla, který se pohybuje okolo 1 až 2 cm v závislosti na tvaru (vzoru) nebo modelu obuvi. K přesnějšímu určení této veličiny, jak správně tento sovětský autor uvádí, by bylo třeba provést experimentální měření a sestavit příslušnou tabulku. Jinak by jejich praktické použití neposkytlo hodnověrné výsledky. Vytváření matematických modelů patří k nejsložitějším formám matematických metod a zahrnuje operování různě složitými algoritmy. S materiálními modely se v procesu vyhledávání a vyšetřování setkáváme v případech, kdy mají být rekonstruovány in natura nějaké předměty nebo události, které mají vztah k trestní věci. Mohou mít statický nebo dynamický charakter. Za statické jsou většinou pokládány např. odlitky nebo otisky (necoucí odraz, kresbu reliéfu originálu), rekonstrukce materiální situace

spjatý jak principiální možností vzájemných přechodů a přeměn, tak i komplexním vzájemně se doplňujícím použitím.

⁴⁾ Srov. např. I. M. Luzgin: Logický způsob modelování při zkoumání způsobu páčání trestného činu. Čs. kriminalistika č. 3/1973.

⁵⁾ Srov. kol. autorů: Kriminalističeskaja technika. Moskva 1969, str. 205.

⁶⁾ V. A. Poškljavičjus: Primenenije matematiki v kriminalistike. Sbornik naučnych rabot, Vilnius 1968, str. 31; dále viz Z. Titlbach: Využití některých kriminalisticko-antropometrických výzkumů k pátrání po pachateli. AUC — Iuridica, Praha 1978. Podle tohoto autora činí průměrný rozdíl délky obuvi a nohy 2,4 cm.

(např. místa činu), ve které se udál trestný čin, modely, které reprodukuji originál ve zmenšené podobě (makety), reprodukce předmětu, která podává informaci o jeho znacích (např. model obličeje sestrojený podle metody prof. Gerasimova). V tomto smyslu jsou za modely pokládány i fotografie, náčrtý a kopie dokumentů. Takové traktování modelů může být považováno za problematické, neboť za některé modely jsou považovány i odvozené materiální obrazy (kopie stop). Domnívám se, že tak široké chápání statických materiálních modelů v kriminalistice není opodstatněné teoreticky ani prakticky.

K dynamickým materiálním modelům patří např. vyšetřovací experiment, rekonstrukce trestného činu apod. Pokud jde o tento typ materiálních modelů, vyskytují se v literatuře i názory, podle nichž rekonstruované či experimentálně vytvořené systémy představující epizodu nebo celou událost trestného činu (cestou rekonstrukce trestného činu nebo vyšetřovacího experimentu) nejsou materiálními modely v kriminalistickém pojetí.⁷⁾

K druhému typu patří modely konstruované ze znaků či symbolů. Jsou nejčastěji nazývány logickými nebo abstraktními.⁸⁾ Jejich podskupinou jsou opět modely matematické. U těchto typů jsou rozhodující logické a matematické vlastnosti. Fyzický, chemický nebo biologický charakter substance systému, který je předmětem modelování zde nemá význam.

Modely tohoto typu jsou velmi odlišné od materiálních modelů. Jednou z nejdůležitějších vlastností těchto modelů je, že jsou vytvořeny ze znaků. Touto zvláštností jsou určeny i další odlišnosti. Např. popis modelu nelze oddělit (odloučit) od samotného modelu; provádění experimentů na modelu, charakteristické pro první typ modelu (materiální), zde není možné a je nahrazeno myšlenkovým experimentem, který má charakter logického úsudku. To znamená, že nové poznatky o zkoumaném objektu při myšlenkovém modelování se získávají pomocí logických nebo matematických úsudků na základě prvopočátečního popisu modelu, což naopak není možné při materiálním modelování.⁹⁾

Myšlenkové modely mají široké uplatnění v teorii i praxi. V tomto článku, s ohledem na charakter popisované problematiky, tj. problematiky vyšetřovacích verzí jako myšlenkové činnosti, bude věnována pozornost převážně myšlenkovému (logickému) modelování. Je tomu tak proto, poněvadž myšlenkové modelování pomáhá řešit otázku objasnění mechanismu myšlenkového procesu.

⁷⁾ Srov. L. Penzeš: K niektorým možnostiam využitia metódy modelovania pri vyšetrovaní trestných činov. Čs. kriminalistika č. 4/1971.

⁸⁾ Srov. např. V. A. Štoff: Rol modelej v poznaniji. Leningrad 1963; též autor: Modelirovanije i filosofija. Moskva 1966, str. 19; G. Klaus: Kybernetika i filosofija. Moskva 1963, str. 262; Ju. A. Gastej: Model. Filosofskaja encyklopedija, díl 3, Moskva 1964; I. V. Novik: O modelirovaniji složnych sistem. Moskva 1965, str. 42; J. Wünschneck: Zur philosophischen Verlageinerung und Bestimmung der Modellbegriffs. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, r. 1963, č. 12, str. 1505–1506, 1522–1523 a další.

⁹⁾ Srov. A. A. Bratko: Modelirovanije psichiki. Vyd. Nauka, Moskva 1969, str. 13.

Pokud jde o definování pojmu model, setkáváme se v literatuře s velkým počtem definic. Dokonce i mezi představiteli jedné a téže vědní disciplíny se přidává pojmu model jiný význam.¹⁰⁾ Zde je třeba vzít v úvahu, že model, na rozdíl od kopie, vzniká i tehdy, kdy ještě jeho prostřednictvím poznávaný originál neexistuje in natura, nýbrž pouze v představách, náčrtcích, plánech a zkoumání modelu v přesně určených parametrech (veličinách) je cestou poznání chování budoucího originálu (sledovaných parametrů, veličin) in natura. Různorodost definování modelu lze do jisté míry vysvětlit i logickým posláním definice, protože každá odráží jen určité stránky jevu, který definuje. Přesto je však patrna snaha o obecnou definici pojmu model, která by odrážela jeho vnější i vnitřní (skrytou) stránku. To je možné ilustrovat na definování modelu Ujemovem.¹¹⁾ Podle tohoto autora je model přirozený nebo umělý systém (hmotně realizovatelný nebo myšlenkově představovaný), který se v podstatných znacích objektivně shoduje se zkoumaným objektem, je schopen jej substituovat v procesu poznání proto, že zjednodušeně (schématicky) napodobuje prostorové vlastnosti nebo vztahy objektu, nebo dynamiku zkoumaných procesů, jejich souvislostí a vzájemného spojení a je schopen poskytovat v procesu zkoumání novou informaci, transformovatelnou v informaci o modelovém objektu a prověřitelnou praxí.

Model v nejobecnější podobě je tedy myšlenkově nebo prakticky vytvořená struktura (statická nebo dynamická), která reprodukuje nějakou část reality ve zjednodušené schématické formě. Protože je podobný v určitém vztahu jinému systému (originálu), je vždy způsobem odrazu skutečnosti, ať se jakkoli liší od originálu. Odlišnost modelu od originálu jej nezbavuje poznávacího významu.

Vztahy mezi modelem a originálem mohou být různé. Může to být vztah izomorfismu a homomorfismu, izofunkcionalismu, dokonce je uváděn i vztah části a celku, vztah jednoty a příčin a konečně to může být vztah analogie.¹²⁾ V zásadě každý model je analogií. Pojmy analogie, izomorfismus a homomorfismus jsou blízké; všechny mají jedno společné, a tím je reprezentace vztahů shodnosti mezi modelem a originálem. Analogie, na rozdíl od izomorfismu, nevyžaduje bezpodmínečnou shodnost mezi modelem a originálem. Může to být shodnost znaků, struktur (jejich částí) apod. Izomorfismus zde znamená shodnost struktur, avšak takovou shodnost, při níž elementy struktury modelu a originálu se jednoznačně vzájemně shodují.¹³⁾ Podle Gasteva by bylo možné vztah izomorfismu dvou systémů objektů A a B vyjádřit tak, že homomorfní odraz systému A se nachází na nějakém systému A' a homomorfní odraz systému B na nějakém systému B' tak, aby se mezi sebou projevíly izomorfními.¹⁴⁾

¹⁰⁾ Srov. A. I. Ujemov: Logičeskije osnovy metoda modelirovanija. Vyd. Mysl, Moskva 1970, str. 22 a násl.

¹¹⁾ Srov. A. I. Ujemov: sub 10, str. 25.

¹²⁾ Srov. A. A. Bratko a kol.: práce citovaná sub 1, str. 11.

¹³⁾ Srov. A. A. Bratko a kol.: práce citovaná sub 1, str. 12.

¹⁴⁾ Srov. Ju. A. Gastev: práce citovaná sub 8.

Obecněji s ohledem na aplikaci v kriminalistice lze analogii mezi modelem a originálem (bez ohledu na charakter vztahů) vyjádřit asi v těchto směrech:

- ve vztahu k výsledku činnosti modelu a originálu,
- ve vztahu funkce nebo činnosti modelu a originálu, které vedou k těmto výsledkům,
- ve vztahu ke struktuře modelu a originálu, která zajišťuje plnění těchto funkcí,
- ve vztahu k materiálům (hmotným substrátům nebo znakům) a detailům, ze kterých je vytvořena struktura.

Pod analogií, jak je zřejmo, jsou chápány všechny možné stupně shodnosti různých objektů (systémů) ve všech nebo jen v některých podstatných znacích, spojeních a vztazích.

Pro všechny typy modelů jsou nutné takové vztahy analogie s originálem, které za určitých podmínek mohou zabezpečit věrohodnost transformace informace z modelu na originál. Modely jsou substituty objektu zkoumání a jsou s ním v takovém vztahu shodnosti, která umožňuje získat nové znalosti o tomto objektu. Pokud jde o charakter, specifiku, stupeň shodnosti nebo adekvátnosti substitutu a originálu, určení cíle modelu (cíle jeho vytvoření) apod., mohou být samozřejmě různé.

Pro účely zkoumané problematiky (problematiky vyšetřovacích verzí) je možno chápat model jako myšlenkově (logicky) vytvořený systém, který je analogický s jiným systémem, jehož bezprostřední zkoumání je ztíženo nebo zcela znemožněno. Některé prvky tohoto pojmu modelu jsou shodné s pojetím modelu A. A. Bratkem,¹⁵⁾ což vyplývá z toho, že tento autor se rovněž zabývá především modelováním psychických procesů.

Vedle pojmu model je třeba též stručně objasnit pojem modelování. Je to úkol poněkud obtížnější, než osvětlit pojem modelu. V této souvislosti se setkáváme vedle termínu modelování s termíny simulace, imitace, napodobení, reprodukce apod.¹⁶⁾ Někde je příliš rozšiřován pojem modelování a je fakticky ztotožňován s teorií poznání, jinde naproti tomu je tento pojem traktován zúženě a rozumí se pod ním pouze fyzické (věcné) a matematické modelování.¹⁷⁾ Nepřesnost interpretování pojmu modelování vede místy k chybnému chápání a ztotožňování kvalitativně odlišných systémů, procesů, objektů apod. (např. modelování — simulace). Na základě různých pojetí modelování ztotožňují se s pojetím modelování jako vědecké metody zkoumání různých systémů prostřednictvím vytváření modelů těchto sy-

¹⁵⁾ Srov. A. A. Bratko: práce citovaná sub 9, str. 10.

¹⁶⁾ Srov. P. M. Landeman: Kibernetičeskoje modelirovanije pri issledovaniji počerka. Voprosy kibernetiki i pravo, vyd. Nauka, Moskva 1967, str. 248; A. R. Ratinov: Sudebnaja psichologija dlja sledovatelej. Vysšaja škola MOOP, SSSR, Moskva 1967, str. 122; L. Penzeš: K niektorým možnosťami využitia metódy modelovania pri vyšetrovaní trestných činov. Čs. kriminalistika č. 4/1971, str. 205.

¹⁷⁾ Srov. P. V. Popov a kol.: Metodologičeskiye osnovy naučnogo poznaniya. Vyd. Vysšaja škola, Moskva 1972, str. 246.

stémů, ve kterých jsou zachovány některé podstatné znaky a zvláštnosti předmětu zkoumání (objektu) a zkoumání funkční činnosti modelů s cílem transformace získaných poznatků na předmět zkoumání (originálu).¹⁸⁾ V tom spočívá vlastní podstata modelování.

Modelování jako proces vytváření a operování s modely je zpravidla klasifikován v souladu s klasifikací modelů, kdy základní dělení modelů na materiální a myšlenkové je i základem klasifikace modelování. Další dělení modelování (matematické, kybernetické atd.) je podskupinou základního dělení modelování na materiální a myšlenkové (logické).

Modelování je metoda zprostředkovaného poznání, založená na těchto vztazích modelu a originálu:

- mezi modelem a originálem musí být vztah analogie,
- model musí být způsobilý substituovat originál v procesu poznání,
- model musí umožňovat získání nové informace o originálu.

To samozřejmě předpokládá: a) analýzu výchozí informace, b) určení cíle modelování, c) určení způsobu vytvoření modelu, d) vlastní proces zkoumání modelu, tj. studium určených znaků a jejich funkce, e) stanovení druhu a úkolu experimentu (věcného nebo myšlenkového), f) hodnocení výsledků zkoumání modelu a jejich transformace na zkoumaný objekt (originál).¹⁹⁾

Je tedy možné shrnout, že modelování je metodou zprostředkované praktické nebo teoretické operace s objektem poznání na základě abstraktně logického myšlení, při níž se bezprostředně nezkoumá objekt poznání, nýbrž využívá se pomocný (umělý nebo přirozený) systém (quasiobjekt) — model, který je v objektivním vztahu analogie s poznávaným objektem, je schopen jej substituovat při zkoumání a poskytnout informaci, transformovatelnou na modelovaný objekt.

Vyskytují se názory, že lidé poznávají svět prostřednictvím modelů, tj. takových systémů, které odrážejí některé, do určité míry vymezené stránky jevů. Jakékoliv poznání je modelování informace o něčem. Taková interpretace modelování zaměňuje pojmy vědomí za poznání. Poznání podle V. I. Lenina je odraz přírody člověkem. Nejde však o prostý, bezprostřední odraz, nýbrž o proces řady abstrakcí, vytváření pojmů, zákonů atd. a zachycuje podmíněně, přibližně univerzální zákonitost věčně se pohybující a rozvíjející přírody. Člověk nemůže zachytit (odrazit) celou přírodu, její bezprostřední ucelenost, nýbrž se jen věčně k tomu přibližovat vytvářením abstrakcí, pojmů, zákonů, vědecké podoby světa atd.²⁰⁾

Vědomí a jeho nejdůležitější funkce — poznání — jsou odrazem vnějšího světa ve formě subjektivních, ideálních obrazů — počitků, vjemů, pojmů atd. Aparátem odrazu je lidský mozek se systémem receptorů jako zvláštní,

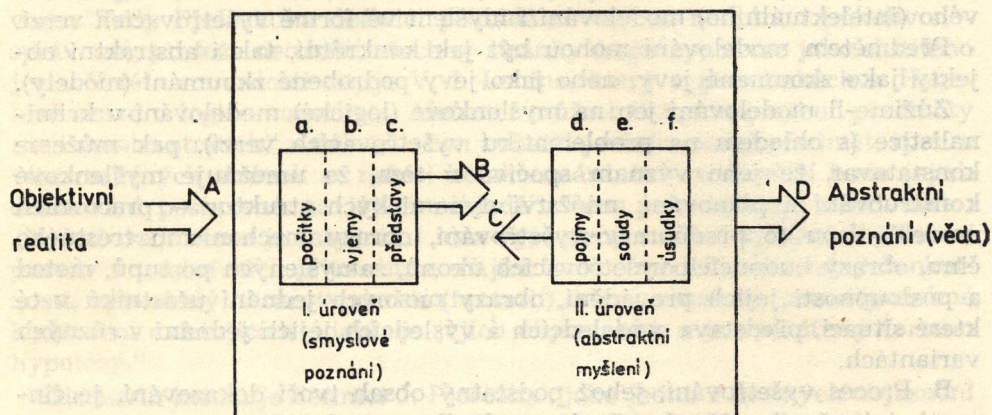
¹⁸⁾ Srov. A. A. Bratko: práce citovaná sub 9, str. 18.

¹⁹⁾ Srov. N. S. Polevoj, N. V. Vitrukov a kol.: *Osnovy primeneniija kibernetiki v pravovedeniji*. Nakl. Juridičeskaja literatura, Moskva 1977, str. 107.

²⁰⁾ Srov. V. I. Lenin: *Spisy*, sv. 14. SNPL, Praha 1967, str. 147 a násled.; dále sv. 38, str. 191.

složitě organizovaný materiální systém, který plodí gnoseologické obrazy různého stupně obecnosti. K. Marx vyjádřil uvedenou skutečnost takto: „... Ideální není nic jiného než materiální přesazené do lidské hlavy a v ní přetvořené.“²¹⁾

Na úrovni logického poznání je smyslová informace přepracována na abstraktní obrazy — pojmy, ve kterých jsou vyjádřeny modelové systémy různých úrovní. Pro názorné vyjádření tohoto procesu použijeme schématu P. A. Rastigina a V. A. Markova²²⁾ na obr. 1.

Šipka B, která směřuje od smyslových forem poznání k abstraktním, představuje moment kvalitativního přechodu od jednoho stupně poznání k druhému, vyššímu stupni. Šipka C označuje zpětné působení abstraktního myšlení na smyslové poznání.

Podřazenost forem poznání — meziúrovňového a vnitroúrovňového — je možné demonstrovat, jestliže rozmístíme tyto formy do řady podle kritéria abstraktnosti a složitosti. V takovém případě vztahy úrovní a podúrovní za pomoci symbolového záznamu budou vyhlížet takto:

$$\text{I. } (a < b < c) < \text{II. } (d < e < f),$$

kde I a II = úroveň poznání, písmena a, b, c, d, e, f = podúrovně, < = symbol zařazení (systematizace), vyjadřující v daném případě vztah méně abstraktních (méně složitých) a abstraktních (složitých) forem poznání.

Uvedený příklad ukazuje na gradaci abstrakce v procesu poznání. Nejvyšší forma smyslového poznání — představa — je již jasně vyjádřenou

²¹⁾ Srov. K. Marx: Kapitál, sv. I. SNPL, Praha 1954, str. 197; K. Marx, B. Engels: Vybrané spisy, sv. II. Svoboda 1950, str. 100.

²²⁾ Srov. P. A. Rastigin, V. A. Markov: Kibernetičeskije modeli poznaniija. Vyd. Zinatne, Riga 1976, str. 30—31.

abstrakcí, neboť v tomto případě již reprodukuje smyslový obraz podle paměti, kdy originál je v daný moment nepřítomen, přičemž se ztrácí mnohé detaily vlastní danému objektu (originálu).

Abstraktní myšlení je řídicím faktorem ve vztahu k výchozímu smyslovému materiálu. Systematizuje tento „surový“ materiál, radikálně jej opracovává a výsledkem toho je vznik pojmů různého stupně obecnosti již na nové úrovni poznání. Vztahy spojení mezi pojmy jsou řízeny soudy a ve vztahu k nim hrají analogickou úlohu úsudky.

Popsaný proces abstrakce poznání je teoretickým základem myšlenkového (intelektuálního) modelování i myšlení ve formě vyšetřovacích verzí.

Předmětem modelování mohou být jak konkrétní, tak i abstraktní objekty jako zkoumané jevy, nebo jako jevy podrobené zkoumání (modely).

Zúžíme-li modelování jen na myšlenkové (logické) modelování v kriminalistice (s ohledem na problematiku vyšetřovacích verzí), pak můžeme konstatovat, že jeho význam spočívá v tom, že umožňuje myšlenkové konstruování a plánování množství dynamických struktur — pracovních modelů. Jsou to předobrazy vyšetřování, obrazy mechanismu trestného činu, obrazy budoucích vyšetřovacích úkonů, zamýšlených postupů, metod a posloupnosti jejich provádění, obrazy možných jednání účastníků v té které situaci, představa o následcích a výsledcích jejich jednání v různých variantách.

B. Proces vyšetřování, jehož podstatný obsah tvoří dokazování, je činností, jejímž cílem je dosažení pravdivého poznání v trestní věci, která je jeho předmětem. V tomto procesu jsou aplikovány různé metody kriminalistické činnosti, mezi nimiž zaujímá přední místo vyšetřovací verze jako jedna z logických metod poznání.

Vyšetřovací verze jako jedna z forem myšlení vyšetřovatele je důležitým prostředkem poznání objektivní pravdy v trestním řízení. Nutnost používání vyšetřovací verze je motivována potřebou praxe, která také tvoří základ, výchozí bod a slouží také jako kritérium pravdy zjišťované v trestním řízení.

Vyšetřovací verze patří mezi vědeckotaktické prostředky zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení. Jde o významný kriminalistický prostředek, o specifickou metodu kriminalistické praktické činnosti, jejímuž rozvoji a zdokonalování je v odborné literatuře věnována soustavná pozornost.²³⁾ K nejvýznamnějším pracím v této problematice z poslední doby patří práce J. Pješčaka (z r. 1976 v ruském jazyce) a práce A. M. Larina. Oba tituly autoři se v řadě otázek shodují a v řadě dalších rozcházejí, což bude zřejmě impulsem k dalšímu zkoumání sporných otázek, jehož heuristický přínos bude nepochybně významný pro kriminalistickou teorii i praxi.

²³⁾ Srov. J. Pješčak: Vyšetřovacie verzie. ČSAV, Praha 1965; též autor: Sledstvennyje versii, ruský. Vyd. Progres, Moskva 1976; A. M. Larin: Ot sledstvennoj versii k istine. Vyd. Juridičeskaja literatura, Moskva 1966; A. R. Ratinov: Suděbnaja psichologija dlja sledovatelj. Moskva 1967; I. M. Luzgin: Metodologičeskije problemy rassledovanija. Moskva 1973; R. S. Bělkin: Kurs sovětskoj kriminalistiky, díl II. Moskva 1978.

Podle Pješčaka „vyšetřovací verze je shromážděnými materiály opodstatněná vyšetřovatelova domněnka o formách spojení a příčinách jednotlivých jevů vyšetřované události (nebo jejího celku), jako jedno z reálně možných objasnění doposud známých určitých faktů a okolností případů“.²⁴⁾

Larin v souvislosti s kritikou definování vyšetřovacích verzí různými autory, mezi nimi i Pješčakem,²⁵⁾ dochází k závěru, že všechny nestejnorodé definice mají jedno společné, a sice to, že všechny věrohodně odrážejí různé aspekty té či oné stránky, tu či onu výseč složitého jevu, jakým je verze. Tedy Pješčakovu definici pokládá rovněž za neúplnou (nikoliv nesprávnou), protože neodráží všechny stránky (aspekty) verze jako složitého jevu. V této souvislosti cituje V. I. Lenina, který v poznámkách k Hegelově knize o logice napsal: „...definicí může být mnoho, neboť předměty mají mnoho stránek“ a dále „... čím bohatší je definovaný předmět, tj. čím více rozličných stránek se nabízí ke zkoumání, tím rozličnější bude jejich definování postavené na jejich základě“. Sám pak definuje verzi takto: „Vyšetřovací verze je integrální idea vytvořená s cílem zjištění objektivní pravdy v trestní věci, je to obraz, mající funkce modelů zkoumaných okolností, vytvořený obrazotvorností (fantazií), který obsahuje pravděpodobné hodnocení existujících údajů, je jejich objasněním a je vyjádřený formou hypotézy.“

Zde Larin kritizuje definici J. Pješčaka „jako jedno z možných objasnění zjištěných faktů a okolností“, definici S. A. Šejfera, podle něhož je „... verze hypotetickým obrazem události ve vědomí vyšetřovatele“ a A. R. Ratinova, který pokládá verzi „za ideální, informačně logický model“.

Larinova kritika definicí verzí v citované práci je redukována na rozbor definicí tří autorů, kdy u Pješčaka zvyrazňuje aspekt objasnění, u Šejfera hypotetický a u Ratinova aspekt myšlenkového modelování. Vychází z toho, že „... živé lidské myšlení — verze — integrálně v sobě spojuje vlastnosti hypotézy i objasnění, myšlenkového obrazu i modelu“. Proto podtrhuje, že je třeba souhlasit s tím, že duševní procesy by bylo nesprávné rozdělovat do rubrik psychologických, gnoseologických a logických procesů; dodává, že „...jedny a tytéž procesy vstupují do těchto rubrik různými stránkami“. Proto se domnívá, že vyjasnění podstaty verzí vyžaduje simultánního přístupu, tj. současného zkoumání poznávaného předmětu z různých stránek. Proto by podle něho nebylo správné dělení reálných myšlenkových procesů na logické, poznávací, psychologické atd. Polemiku uzavírá tím, že nelze proto hovořit o různých procesech, nýbrž o různých stránkách jediného procesu.²⁶⁾

I když definování vyšetřovacích verzí uvedenými autory nezahrnuje

²⁴⁾ Srov. J. Pješčak: Vyšetřovacie verzie, sub 23, str. 132, v ruském vydání Moskva 1976, str. 132.

²⁵⁾ A. M. Larin: Ot sledstvennoj versii k istine. Juridičeskaja literatura, Moskva 1976, str. 11 a násl.

²⁶⁾ Srov. A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 11.

všechny aspekty tohoto procesu, což opodstatňuje jejich kritiku, nedomnívám se, že by v této souvislosti členili myšlenkový proces a neinterpretovali jej jako proces jediný, i když to jejich definice explicitně nevyjadřují. A konečně, jestli například vpředu uvedená Pješčakova definice vyšetřovací verze obsahuje jen výseč z množství různých stránek tohoto procesu, pak je možné dodat, že je to výseč jeho podstatných stránek. Konečně sám Larin po krátkém rozboru názorů různých autorů na vztahy verze a hypotézy dospívá k názoru, že je účelné pokládat verzi za zvláštní druh hypotézy, chápaný jako úsudek, z něhož závěr tvoří předpoklad (domněnku) o jevech bezprostředně nepozorovaných, o jejich vzájemných vztazích a vzájemné podmíněnosti.²⁷⁾ To ovšem vyplývá i z definování verzí výše uvedenými autory.

Larinova definice vyšetřovací verze znamená určitý pokrok v dané problematice a je užitečná proto, že zvýrazňuje některé pozdější aspekty rozvoje některých vědních oborů, zejména prvek teorie modelování (model), prvek gnoseologický (integraci myšlenkového procesu — obraz), logický prvek (hypotézu). Tím je podnětná i pro další zkoumání v tomto směru.

Funkci verzí podle Pješčaka je třeba spatřovat v tom, že jsou: a) specifickým prostředkem získání právně a kriminalisticky relevantních skutečností, b) prostředkem přechodu od pravděpodobných vědomostí k hodnověrnému závěru a c) plní funkci metody poznání.²⁸⁾

Obsahem verze jsou předpokládané formy spojení a příčiny jednotlivých jevů vyšetřované události (nebo jejího celku). I když obsah verze je mnohými autory traktován různými formulacemi, přece však z logického hlediska vyjadřují v podstatě to, co bylo o obsahu verze řečeno.²⁹⁾

Problematičnost forem spojení a příčin jednotlivých okolností trestného činu a z toho vyplývající možnost jejich různého objasnění (okolností známých v době vytyčování verze a prověřených) determinuje pluralitu verzí. V opačném případě, nejde-li o pravděpodobná spojení a příčiny zjištěných skutečností, pak vytyčení verzí nemá místo a není nutné pro objasnění těchto skutečností. V tomto ohledu není v odborné literatuře jednota názorů. Výše uvedeného stanoviska se přidržuje Pješčak ve svých dřívějších i současných pracích, jakož i další autoři.³⁰⁾ Proti tomu někteří autoři vystupují s tvrzením, že verze je třeba vytyčovat v trestních věcech bez výjimky, a to i v takových případech, kdy zjištěné okolnosti dovolují jednoznačné vysvětlení (např. pachatel byl přistižen při činu), je třeba vytyčit vedle verze o vině bezpodmínečně alespoň verzi o opaku (tzv. kontraverzi), tj. že zjištěné okolnosti mohou znamenat něco jiného, že případ

²⁷⁾ Srov. A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 23.

²⁸⁾ Srov. J. Pješčak a kol.: Základy kriminalistiky, vyšší školská učebnice. Naše vojsko, Praha 1976, str. 177.

²⁹⁾ Srov. např. A. N. Vasiljev, G. N. Muďjagin, N. A. Jakubovič: Plánování vyšetřování trestných činů. GP, Praha 1965, str. 40; G. N. Alexandrov: Někotoryje voprosy teorii kriminalističeskoj versii. Voprosy kriminalistiki č. 3/1962.

³⁰⁾ Srov. J. Pješčak: práce citovaná sub 23, ruské vydání str. 192; A. N. Vasiljev, G. N. Muďjagin, N. A. Jakubovič: práce citovaná sub 29, str. 50 a další.

se udál jinak, než je zadokumentováno ve výchozích materiálech.³¹⁾ Mají na mysli verze o vině pachatele, verze ke skutkové podstatě z hlediska právní kvalifikace.

Svůj názor opírají o tvrzení, že nemohou být vyloučeny pochybnosti o věrohodnosti a úplnosti výchozích údajů, proto musí být současně s verzí o vině pachatele vytyčena „kontraverze“, tj. obecný předpoklad o tom, že událost měla jiný průběh, než je zafixováno ve výchozích informacích. Existence kontraverze, podle jejich názoru, splňuje požadavek všestrannosti, úplnosti, objektivnosti dokazování a zamezení předpojatosti při vyšetřování.

Dělení verzí podle viny — A je vinen (verze), A je nevinen (kontraverze) — je založeno na principu dichotomie, proto má nedostatek společný pro všechna dichotomická dělení, a to, že část děleného, které zahrnuje částici „ne“, vždy zůstane příliš neurčitým, což odporuje požadavku reálnosti verzí.

Vyskytují se i názory, i když ojedinělé, že v některých případech je možné vytyčit jen jednu verzi. S tímto názorem přichází např. Alexandrov³²⁾ s odůvodněním, že pluralita možných objasnění zjištěných skutečností není neoddělitelnou vlastností, podstatou vyšetřovací verze.

K tomuto názoru zaujal stanovisko již Larin. Správně ukázal, že tvrzení o možnosti jediné verze jako jediné možné vysvětlení zjištěných skutečností se ve skutečnosti rovná popření samotné podstaty verze.³³⁾

Pokud jde o problém plurality verzí, ztotožňuji se s názorem Pješáka v tom, že v takových případech, kdy zjištěné okolnosti a jejich příčiny nejsou problematického charakteru, kdy existují důkazy hodnověrné, pak vytyčování verze nemá místo a vzdalovalo by se od reality (od potřeb praxe).

Pluralita verzí je důležitým metodologickým faktorem vyšetřování, zabezpečujícím jeho všestrannost, objektivnost a úplnost, současné zjišťování důkazů v různých směrech, což umožňuje vyřešit rozpory mezi jednotlivými důkazy a hlouběji zkoumat jejich obsah.³⁴⁾

Důležitou otázkou procesu myšlení ve formě vyšetřovacích verzí je otázka informačního základu potřebného pro vytyčení vyšetřovací verze. V obecné rovině, v souladu s názory Larina,³⁵⁾ můžeme informační základ pro vytyčení verze rozdělit do dvou systémů. První systém představuje souhrn zjištěných faktických skutečností, druhý reprezentuje informační systém pojmů a představ o různých druzích trestných činů a jejich znaků, vytvořený vlastní zkušeností a vědeckým zevšeobecněním kolektivní zkušenosti. V tomto případě jde tedy o analogii. Závěr podle analogie je odů-

³¹⁾ Srov. např. I. M. Luzgin: Metodologičeskije problemy rassledovanija. Moskva 1973, str. 143; Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe. Moskva 1959, str. 423–425 aj.

³²⁾ Srov. G. N. Alexandrov: práce citovaná sub 29, str. 15.

³³⁾ Srov. A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 35.

³⁴⁾ Srov. I. M. Luzgin: práce citovaná sub 31, str. 140.

³⁵⁾ Srov. A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 92–93.

vodněn tehdy, jestliže je učiněna na základě komparace podstatných znaků. A naopak, analogie vytvořená na základě nepodstatných znaků nevede k vytvoření verzí, nýbrž neopodstatněných dohadů.

V této souvislosti je vhodné zmínit se o problematice tzv. typických verzí. Najdeme o nich zmínku ve většině prací z poslední doby.³⁶⁾ Bělkin chápe pod pojmem typické verze pravděpodobné objasnění jednotlivých faktů nebo celé události, které je nejvíce charakteristické pro danou situaci z hlediska příslušného vědního odvětví a zevšeobecnění praxe orgánů činných v trestním řízení (operativně pátrací, vyšetřovací, soudní, znalecké).³⁷⁾ Pokládá je za verze vyšetřovací a jejich smysl spatřuje v tom, že mohou být objasněním události, o níž jsou minimální výchozí údaje, což je nezbytné pro výběr zaměření vyšetřování. Upozorňuje však, že typické verze mají omezený poznávací význam. Protože vycházejí z minimálních výchozích údajů, mohou poskytnout jen nejobecnější objasnění události, ještě nedostatečné pro úspěšné ukončení vyšetřování. Proto je typická verze nezbytně konkretizována v procesu dokazování v souladu s patřičnou informací, kterou vyšetřovatel shromáždil.

K otázkám chápání typických verzí Bělkinem zaujímá kritické stanovisko Larin³⁸⁾ a dospívá k názoru, že typické verze nepředstavují pravděpodobné, ale naopak hodnověrné znalosti, které neodráží konkrétní situaci, nýbrž všechny známé, předchozí praxi zevšeobecněné situace daného rodu. Proto nepovažuje typické verze za zvláštní druh vyšetřovacích verzí a spatřuje v nich určitou metodickou pomůcku.

Tento problém pokládám za důležitý a jeho teoretické propracování může znamenat další krok k využití programování v procesu vyšetřování. Nejpodstatnější rozdíl mezi tzv. typickými verzemi a jinými verzemi (vyšetřovacími, operativně pátracími), je v charakteru a kvalitě informací, na jejichž základě vznikly. Typické verze představují *hodnověrné znalosti* (v tom se zčásti ztotožňují s názorem Larina) o celé třídě analogických trestných činů, získané zevšeobecněním reprezentačního vzorku typických variant trestných činů dané třídy (potvrzených pravdivých verzí, typických v dané třídě trestných činů), kdežto vyšetřovací verze je *pravděpodobným* úsudkem o formách spojení a o příčinách zjištěných okolností konkrétní trestní věci.

Z toho, co bylo řečeno, přirozeně vyplývá, že *typická* verze je analogem, hodnověrným modelem použitelným jako pravděpodobné objasnění pro celou třídu analogických trestných činů. *Vyšetřovací* verze je pravděpodobným objasněním, logickým modelem problematického charakteru, sloužícím k objasnění konkrétního trestného činu.

Vyšetřovací verze vznikají z velké části na bázi stochastického materiálu a proto je možné je dále rozvíjet a zdokonalovat jako pravděpodobnostní

³⁶⁾ Srov. např. R. S. Bělkin: Kurs sovětskoj kriminalistiky, II. díl. Moskva 1978, str. 296 a násl.; A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 7–8; I. M. Luzgin: práce citovaná sub 31, str. 136.

³⁷⁾ Srov. R. S. Bělkin: práce citovaná sub 36, str. 296.

³⁸⁾ Srov. A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 9.

systém. Zjištěné okolnosti a fakta události, která je předmětem vyšetřování, zpravidla dovolují několikere vysvětlení; odraz události (stopy) v hmotném prostředí nebo ve vědomí lidí dovoluje např. jen hypoteticky stanovit způsob spáchání. Tedy takové stochastické „materiály“ mohou plodit jen takové systémy, které pracují (fungují) na principu pravděpodobnosti. Tomu v podstatě odpovídá celý proces tvorby vyšetřovacích verzí.

Každá typická verze, která je statistickým zobecněním třídy trestných činů určitého druhu, tedy hodnověrnou znalostí, je teoreticky možnou verzí pro konkrétní trestný čin dané třídy. Teoreticky možná verze však není vyšetřovací verzí. Proto se domnívám, že Larinova kritika Pješčakova názírání na teoreticky možné verze jako na verze vyšetřovací, je opodstatněná,³⁹⁾ i když kritizovaný autor zásadně tvrdí, že se nemají vytyčovat.

I když typická verze sama o sobě obsahuje hodnověrné poznatky o třídě trestných činů, v konkrétním případě, s ohledem na jeho individuálnost a na svoji vlastní obecnost, představuje jen pravděpodobné objasnění.

Typická verze jako hodnověrný model vstupuje do myšlenkového procesu vyšetřovatele ve formě analogie. Vyšetřovatel srovnává znaky tohoto modelu, typické verze se zjištěnými okolnostmi a fakty a na tomto základě vytyčuje verzi — logický pravděpodobný model, což je v podstatě transformace typické verze, nejcharakterističtější pro danou situaci, ve verzi vyšetřovací (typická verze poskytla vyšetřovací verzi chybějící znaky do její struktury).

Takovým způsobem typická verze nenahrazuje vyšetřovací verzi; není modelem, jehož prostřednictvím je poznáván originál (vyšetřovaná událost), ale pomocným quasimodelem vyšetřovací verze — pravděpodobného logického modelu, který skutečně slouží k poznávání originálu — vyšetřované události. Proto typické verze nejsou zvláštním druhem vyšetřovacích verzí, nýbrž jsou jen pomocnými verzemi, pomocnými modely.

Proces vyšetřování nemá charakter výrobního procesu. Je to složitý zprostředkovaný poznávací proces. Proto se analogie nemůže stát jeho pracovním programem, jak by tomu mohlo být patrně ve výrobním procesu při výrobě analogických výrobků, nýbrž je jen jedním z elementů tvorby tohoto programu.

Podstata vyšetřovací verze v trestním řízení spočívá podle Pješčaka v postupném zjišťování existence (či neexistence) jednotlivých stop vyšetřované trestní věci a na tomto základě vyvozování, upřesňování či doplňování určitých závěrů (domněnek), které nám reálně možným způsobem objasňují určité vztahy a skutečnosti.⁴⁰⁾

Tyto závěry (domněnky), jak již vyplynulo z předchozího výkladu, jsou v myšlení vyšetřovatele formulované formou logických kategorií, jako pojmy, soudy, úsudky. Vyšetřovací verze je pak systémem (nikoliv prostým souhrnem) logických kategorií, které vytvářejí logickou konstrukci

³⁹⁾ Srov. A. M. Larin: práce citovaná sub 25, str. 111.

⁴⁰⁾ Srov. J. Pješčak: práce citovaná sub 23, str. 12–13.

reálně možného objasnění jednotlivých faktů a okolností trestného činu a jejich příčin. Právě tím, že ve vědomí konstruuje cestou procesu myšlení určitý systém, jehož pomocí dospíváme k objasnění konkrétních okolností, vztahů a souvislostí, vytváříme *logický abstraktní model*, který je ideálním odrazem reálně možných objasnění podstaty a příčiny jevů, předmětů a procesů spojených s protispolečenským činem jako sociálním jevem. Prvky tohoto modelu tvoří zjištěná, prověřená a zhodnocená fakta a logicky dovozená chybějící fakta, jejichž existence musí být teprve v budoucnu zjištěna. Ze stochastické povahy vyšetřovací verze vyplývá i problematický charakter tohoto logického modelu.

Jak je zřejmé, má myšlenkové modelování ve složitém procesu myšlení ve formě vyšetřovacích verzí své důležité místo a v dané problematice se výrazně uplatní ve své logické formě, především tedy ve formě vytváření logických modelů.⁴¹⁾

Podle Ratinova⁴²⁾ jsou obrazy vyšetřované události ve vědomí vyšetřovatele dynamickými modely, které podléhají změnám, závislým především na míře získaných informací. Za takový dynamický systém pokládá model trestného činu. Tento model je v procesu prvotní informace a počátečních vyšetřovacích úkonů nejprve velmi schématický, avšak v dalším průběhu shromažďování a hodnocení informací se rekonstruuje, až se stane jediným jednoznačným systémem hodnověrných poznatků o vyšetřované události. V tomto procesu poznání se setkáme se dvěma typy informačních modelů, a sice pravděpodobnostními, které jsou prostředkem poznání a hodnověrnými, které jsou cílem a výsledkem poznání. S tímto druhým typem logického informačního modelu se nutně setkáváme proto, že originál — trestný čin — nemůže na konci poznávacího procesu (procesu vyšetřování) vystupovat *in natura*, protože je to jev, který proběhl v minulosti a byl ukončen, nýbrž jen ve své rekonstruované podobě — materiální nebo myšlenkové.

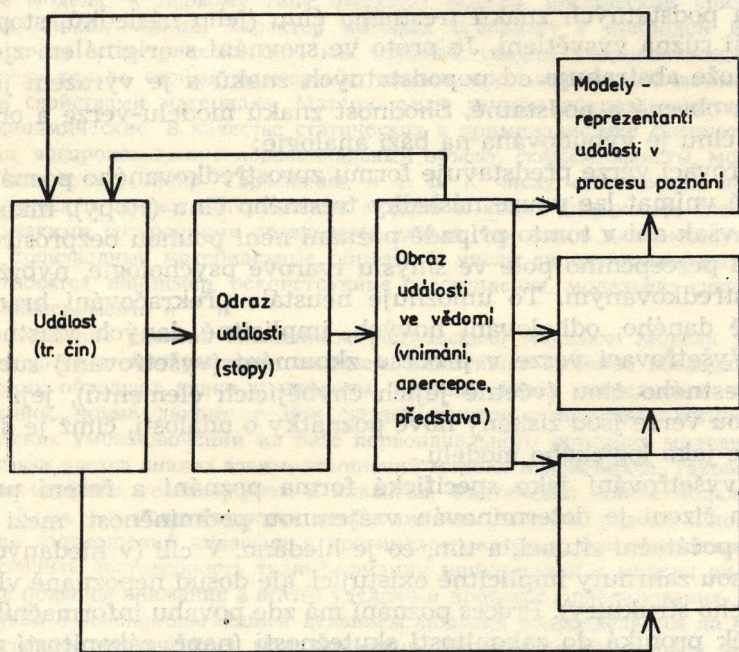
Uvedené dělení logických informačních modelů na pravděpodobnostní a hodnověrné souvisí s postupnou přeměnou charakteru našich znalostí o vyšetřované události, která provází proces myšlení ve formě vyšetřovacích verzí. Proces postupného potvrzování (dokazování) objektivní pravdy se děje přechodem od pravděpodobnosti k hodnověrnosti, přičemž k této změně dochází v důsledku rozšiřování logického základu odůvodněnosti vytyčených verzí a to pomocí vyšetřovacích úkonů. Přitom je třeba potvrdit existenci takového systému vyvozených důsledků (elementů modelu), který

⁴¹⁾ V této problematice by našlo široké uplatnění i matematické modelování, a to jak v procesu vytyčování, tak i prověrce verzí. Možnost používání myšlenkového matematického modelování v praxi by však vyžadovalo speciální přípravu orgánů činných v trestním řízení a zvládnutí disciplín matematické logiky, teorie pravděpodobnosti a teorie informace. Matematické modelování by bylo pomocí nejen při hodnocení již shromážděných důkazů, ale i v samotném průběhu vyšetřování cestou formování a změn systémů příslušných verzí.

⁴²⁾ Srov. A. R. Ratinov: práce citovaná sub 16, str. 121 a násl.

koresponduje domněnce (problematickému soudu), která byla položena jako základ dokazované verze. Hodnověrný model, což je vlastně dokázaná verze, se však s originálem nachází nikoliv ve vztahu analogie, ale izomorfismu. Proces myšlení ve formě vyšetřovacích verzí může sám o sobě dovést jen k pravděpodobným závěrům, i když je nelze redukovat jen na domněnku jako problematický soud, neboť v základě verze — problematického modelu — leží jak problematické, tak i hodnověrné soudy.

Za jednu z logických forem modelu, za ideální (myšlenkový) informační prevděpodobný model je považována i vyšetřovací verze. Myšlenkový materiál, získaný v procesu poznání má dvojí psychologickou podstatu. Jednak jsou to obrazy o dané události, jednak je to smysl, který je těmto obrazům v představách a úsudcích přidáván. Obraz je pak formou myšlenky a smysl tohoto obrazu je jejím obsahem. Při získávání informace, vedle vlastního vnímání, jí přidáváme určitý smysl, který vyjadřujeme slovy (znaky, symboly). Tak se stává odraz skutečnosti formou obrazu a představ, myšlenkovým modelem této skutečnosti. Takový model je pak spojovacím článkem mezi objektivní skutečností a logickým myšlením. Názory Rastinova je možno ilustrovat schématem uvedením na obr. 2.

V procesu vytyčování a prověrky verzí funguje ve dvou směrech: od skutečnosti k jejímu objasnění (interpretaci) v etapě vytyčování verzí a od objasnění (interpretace) ke skutečnosti, zejména v etapě prověrky verzí. Pojetí verze jako ideálního logického modelu je velmi užitečné, odkrývá možnosti rozpracování řady nových koncepcí, zejména myšlenkového ex-

perimentu. K upřesnění je třeba dodat, že jde o informační model induktivního typu.

Vyšetřovací verze má všechny základní prvky logického informačního modelu. K nim je možno řadit zejména tyto:

a) jako informační model je jedním z druhů modelů induktivního myšlení. Informační model poskytuje východisko pro klasifikaci situací, které člověk myšlenkově řeší, což je jednou z funkcí verze;

b) vyšetřovací verze je systémem logických konstrukcí a kategorií, který pravděpodobným způsobem odráží ve vědomí vyšetřovatele reálně existující systém stop a faktů trestného činu;

c) systém logických kategorií ve struktuře verze koresponduje systému reálných jevů, předmětů a procesů objektivní reality, který je odrážen ve vědomí a myšlení ve formě obrazu, který je vysvětlitelný právě prostřednictvím logických kategorií;

d) verze má ideální (myšlenkový) charakter. Operace s verzí jako modelem probíhá v myšlení vyšetřovatele formou myšlenkového experimentu. To však nevylučuje možnost zpředmětnění tohoto modelu formou matematických symbolů, plánů, schémat apod.;

e) vyšetřovací verze jako logický model je konstruována za účelem zkoumání těch podstatných znaků trestného činu (jeho následků, stop), které připouštějí různá vysvětlení. Je proto ve srovnání s originálem zjednodušena, protože abstrahuje od nepodstatných znaků a je výrazem jen těch, které jsou obecné a podstatné. Shodnost znaků modelu-verze a originálu-trestného činu je vybudována na bázi analogie;

f) vyšetřovací verze představuje formu zprostředkovaného poznání. Bezprostředně vnímat lze pouze následky trestného činu (stopy), nikoliv jeho příčiny. Avšak ani v tomto případě poznání není pouhou bezprostřední rekonstrukcí percepčního pole ve smyslu tvarové psychologie, nýbrž poznáním zprostředkovaným. To umožňuje neustále překračování hranic bezprostředně daného, odhalování nových, implicitně daných vlastností objektu.⁴³⁾ Vyšetřovací verze v procesu zkoumání (vyšetřování) substituuje událost trestného činu (včetně jejích chybějících elementů), její příčinu, a prověrkou verze jsou získány nové poznatky o události, čímž je dán další znak verze jako logického modelu.

Proces vyšetřování jako specifická forma poznání a řešení problémů v trestním řízení je determinován vzájemnou podmíněností mezi tím, co je dáno v počáteční situaci, a tím, co je hledáno. V cíli (v hledaných okolnostech) jsou zahrnuty implicitně existující, ale dosud nepoznané vlastnosti objektu (jeho struktury). Proces poznání má zde povahu informačního toku, jímž člověk proniká do zákonitostí skutečnosti (např. zákonitostí způsobu spáchání trestného činu) tím, že poznává vlastnosti elementů (znaků) a vztahů mezi nimi, dospívá k pochopení jejich semantické relevance, nebo irelevance v praktickém řešení úlohy. To platí především pro celý proces tvorby a prověrky vyšetřovacích verzí.

⁴³⁾ Srov. J. Linhart: Činnost a poznání. Academia, Praha 1976, str. 34.

Chápání vyšetřovací verze jako informačního logického modelu (problematického charakteru) odкрývá možnost nového přístupu k podstatě verze, její genesi na základě pojmů a koncepcí rozpracovaných v teorii modelování. To nepochybně povede k dalšímu zdokonalování této komplexní metody kriminalistické praktické činnosti a zvýšení její účinnosti při odhalování, vyšetřování a předcházení trestným činům.

ВЛАДИМИР ПРЕРАД

Следственные версии в свете теории моделирования

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы применения теории моделирования в процессе построения и проверки следственных версий. В первом разделе дается сжатый анализ воззрений различных авторов по вопросам определения понятий модель и моделирование и сделаны выводы относительно дачи определения этих понятий с учетом потребностей теории и практики криминалистики.

Исходной базой в этом отношении служит разделение моделей на материальные и мысленные (логические), причем подгруппы обоих основных типов образуют математические модели. К первому типу отнесены модели, физический (физикальный, химический, биологический) характер которых совпадает с природой изучаемого явления, причем геометрически они, как правило, сходны с оригиналом, отличаясь от последнего только своими размерами, темпом прохождения изучаемых явлений, а порою и свойствами материала. Материальные модели подразделяются на статические и динамические. В качестве статических в криминалистике считаются различные модели, воспроизводящие первоначальный объект, скажем, макеты, модель лица, сделанная по методу проф. Герасимова и т. п. К числу статических некоторыми авторами относятся также материальные модели и копии (например, слепки следов и т. п.). С такими воззрениями согласиться нельзя, так как в данном случае это не модели, а производные материальные образы. К числу динамических материальных моделей относятся, например, реконструкция преступления, модельная ситуация следственного эксперимента и т. п.

Больше внимание уделено мысленным (логическим) моделям. Модели этого вида резко отличаются от материальных моделей. Важнейшее свойство последних состоит в том, что их образуют знаки и символы. Изучая объект посредством мысленного моделирования, новые данные о нем раздобываются с помощью логических или математических умозаключений на базе первоначального описания модели.

В этой связи дается анализ взаимоотношений модели и оригинала. Таковыми могут быть — изоморфизм, гомоморфизм и аналогия. Фактически всякая модель является аналогией. Здесь же констатируется необходимость наличия у всех типов моделей такого рода соотношений аналогии с оригиналом, которые при известных условиях могут обеспечить достоверность трансформации информации с модели на оригинал.

Столь же большое внимание в статье уделено и процессу моделирования. Последнее в соответствии с основополагающим делением моделей подразделяется на материальное и мысленное (логическое) моделирование. Теоретической основой мысленного моделирования могут выступать, как конкретные, так и абстрактные объекты, в виде изучаемых явлений либо в виде явлений, подвергнутых изучению (модели).

Мысленные модели находят широкое применение в криминалистической теории и практике, способствуют также раскрытию механизма мысленного процесса. Поэтому мысленное моделирование находит применение при осуществлении такой деятельности, когда познание и доказывание объективной истины по уголовному делу проходит с помощью сложных мысленных процессов. К такого рода деятельности

относятся постановка и проверка следственных версий, планирование следствия, подготовка к допросу и прочее.

Во втором разделе рассматриваются принципиальные вопросы проблематики следственных версий в свете применения познаний мысленного моделирования. Следственная версия как одна из форм мышления следователя является важнейшим средством познания объективной истины в уголовном производстве и относится к числу тактических средств криминалистики. В статье дается анализ воззрений различных авторов относительно понятия, содержания и роли следственных версий. При этом автор исходит из того, что следственные версии — это особый вид гипотезы, сводящейся к предположению о наличии непосредственно ненаблюдаемых юридически-значимых явлений, о их взаимоотношениях и взаимообусловленности.

Что же касается численности версий, автор придерживается позиции облигаторного плюрализма. Плюрализм версий является важнейшим методологическим фактором расследования, обеспечивающим его всесторонность, объективность и полноту. В этой связи раскрыта проблематика так называемых „типичных“ версий. Критически проанализировав различные воззрения здесь же делается вывод, что типичная версия не заменяет собой следственную версию, не есть моделью, посредством которой происходит познание оригинала (расследуемого события), а представляет собой вспомогательную квазимодель следственной версии — вероятной логической модели, на самом деле служащей познанию оригинала — расследуемого события. Вот почему типичные версии не суть особой разновидностью следственных версий, а выступают в качестве вспомогательных версий, подсобных моделей.

Следственные версии в свете теории моделирования считаются идеальной информационной вероятной моделью. Такая модель — это связующее звено между объективной действительностью и логическим мышлением. Сущность последней составляют образы относительно исследуемого события и смысл, придаваемый этим образам в представлениях и умозаключениях. В процессе построения и проверки версий она действует в двух направлениях: от факта к его раскрытию (интерпретации) на этапе построения версий и от раскрытия (интерпретации) к факту, особенно на этапе проверки версий. Процесс познания носит здесь характер информационного потока, с помощью которого человек постигает закономерности действительности, познавая при этом свойства элементов (признаков) и их взаимоотношений и осмысливая их семантическое значение либо отсутствие значимости для решения конкретной задачи. Сказанное относится ко всему процессу построения и проверки следственных версий.

VLADIMÍR PRERAD

Die Untersuchungsversion vom Gesichtspunkt der Modelltheorie

RESUME

Der Artikel behandelt die Fragen der Anwendung der Modelltheorie auf den Prozess der Erstellung und Überprüfung von Untersuchungsversionen. Im ersten Teil wird eine konzise Analyse der Ansichten verschiedener Autoren auf die Definierung der Begriffe Modell und Modellieren gegeben und werden Schlüsse gezogen für die Definierung dieser Begriffe vom Gesichtspunkt der Erfordernisse der kriminalistischen Theorie und Praxis.

Ausgegangen wird von der vorherrschenden Einteilung der Modelle in materielle und gedankliche (logische), wobei die Untergruppen beider Grundtypen von mathematischen Modellen gebildet werden. Zum ersten Typ gehören Modelle, die in Übereinstimmung mit dem Charakter der untersuchten Erscheinung physischen (physikalischen, chemischen, biologischen) Charakter haben, in der Regel die geometrische Ähnlichkeit mit dem Original bewahren und sich von diesem bloss durch die Masse, die Geschwindigkeit des Ablaufes der untersuchten Erscheinungen und manchmal

auch durch die Eigenschaften des Materials unterscheiden. Die materiellen Modelle werden in statische und dynamische eingeteilt. Als statisch betrachtet man in der Kriminalistik verschiedene Modelle, die das ursprüngliche Objekt reproduzieren, z. B. Nachbildungen, das nach der Methode von Prof. Gerasimov konstruierte Gesichtsmo-
dell u. ähnl. Einige Autoren rechnen auch Kopien (z. B. Spurenabgüsse u. ähnl.) den statischen materiellen Modellen zu. Solchen Ansichten kann nicht beige-
pflichtet werden, da es sich im gegebenen Falle nicht um Modelle, sondern um abgeleitete materielle Abbilder handelt. Zu den dynamischen materiellen Modellen gehört z. B. die Rekonstruktion der Straftat, die Modellsituation des Untersuchungsexperiments u. ähnl.

Grössere Aufmerksamkeit wird den gedanklichen (logischen) Modellen gewidmet. Modelle dieses Typs sind sehr verschieden von materiellen Modellen und ihre wichtigste Eigenschaft ist die, dass sie durch Zeichen oder Symbole gebildet werden. Neue Erkenntnisse bezüglich des untersuchten Objektes werden beim gedanklichen Modellieren mit Hilfe von logischen oder mathematischen Urteilen auf der Grundlage der anfänglichen Beschreibung des Modells gewonnen.

In diesem Zusammenhang werden die Beziehungen zwischen Modell und Original analysiert. Diese können Beziehungen des Isomorphismus, Homomorphismus und der Analogie sein. Im Prinzip ist jedes Modell Analogie. Es wird konstatiert, dass für alle Modelltypen solche Beziehungen der Analogie mit dem Original notwendig sind, die unter bestimmten Bedingungen die Glaubwürdigkeit der Transformation der Information vom Modell auf das Original garantieren können.

Die gleiche Aufmerksamkeit wird in dem Artikel auch dem Prozess des Modellierens gewidmet, der ebenfalls in Übereinstimmung mit der grundlegenden Einteilung der Modelle in die materiellen und die gedanklichen (logischen) eingeteilt wird. Theoretische Grundlage des gedanklichen Modellierens ist der Prozess der Abstraktion. Gegenstand des Modellierens können sowohl konkrete wie auch abstrakte Objekte als untersuchte Erscheinungen oder als Erscheinungen sein, die der Untersuchung unterzogen werden (Modelle).

Die gedanklichen Modelle finden breite Anwendung in der kriminalistischen Theorie und Praxis und helfen uns auch, das Problem des Mechanismus des gedanklichen Prozesses zu erklären. Daher ist die Anwendung des gedanklichen Modellierens am Platze bei einer solchen Tätigkeit, wo die Erkenntnis und der Beweis der objektiven Wahrheit in der Strafsache unter Zuhilfenahme komplizierter gedanklicher Prozesse abläuft. Zu einer solchen Tätigkeit gehört die Formulierung und Überprüfung der Untersuchungsversionen, die Planung der Untersuchung, die Vorbereitung auf das Verhör und anderes.

Im zweiten Teil werden prinzipielle Fragen der Problematik der Untersuchungsversionen vom Gesichtspunkt der Anwendung von Erkenntnissen des gedanklichen Modellierens behandelt. Die Untersuchungsversion als eine der Denkformen des Untersuchungsbeamten ist ein wichtiges Mittel zur Erkenntnis der objektiven Wahrheit im Strafverfahren und gehört zu den wissenschaftlich-taktischen Mitteln der Kriminalistik. Im Artikel werden die Ansichten verschiedener Autoren auf Begriff, Inhalt und Funktion der Untersuchungsversionen analysiert. Dabei wird davon ausgegangen, dass die Untersuchungsversion eine besondere Art von Hypothese darstellt, deren Schlussfolgerung in der Vermutung über die rechtlich relevanten Erscheinungen, die nicht unmittelbar beobachtet werden, bezüglich ihrer gegenseitigen Beziehungen und ihrer wechselseitigen Bedingtheit besteht.

Soweit es um die Anzahl der Versionen geht, wird der Standpunkt der obligaten Pluralität vertreten. Die Pluralität der Versionen ist ein wichtiger methodologischer Faktor der Untersuchung, der deren Allseitigkeit, Objektivität und Vollständigkeit gewährleistet. In diesem Zusammenhang wird die Problematik der sogen. „typischen“ Versionen dargelegt. Nach kritischer Analyse der verschiedenen Ansichten gelangt der Autor zum Schluss, dass die typische Version nicht die Untersuchungsversion ersetzt, kein Modell ist, durch dessen Vermittlung das Original (die untersuchte Begebenheit) erkannt wird, sondern ein Behelfsquasimodell der Untersuchungsver-

sion — nämlich des wahrscheinlichen logischen Modells, das wirklich zum Erkennen des Originals, der untersuchten Begebenheit, dient. Deshalb stellen die typischen Versionen nicht eine besondere Abart der Untersuchungsversionen dar, sondern nur Behelfsversionen, Behelfsmodelle.

Die Untersuchungsversion betrachtet man vom Gesichtspunkt der Modelliertheorie aus als ideale informatorisches wahrscheinliches Modell. Ein solches Modell ist das Verbindungsglied zwischen der objektiven Wirklichkeit und dem logischen Denken. Sein Wesen bilden die untersuchte Begebenheit und die den Sinn, der diesen Abbildern in Vorstellungen und Urteilen beigemessen wird, betreffenden Abbilder. Im Prozess der Formulierung und Überprüfung der Versionen fungiert es in zwei Richtungen: von der Wirklichkeit zu ihrer Erklärung (Interpretation) in der Etappe der Formulierung der Versionen und — besonders in der Etappe der Überprüfung der Versionen — von der Erklärung (Interpretation) zur Wirklichkeit. Der Erkenntnisprozess hat hier den Charakter eines Informationsstroms, mit dem man in die Gesetzmässigkeiten der Tatsachen eindringt, indem man die Eigenschaften der Elemente (Zeichen) und der Beziehungen zwischen ihnen erkennt, sowie zum Begreifen ihrer semantischen Relevanz oder Irrelevanz bei der praktischen Lösung der Aufgabe gelangt. Das gilt für den gesamten Prozess der Erstellung und der Überprüfung der Untersuchungsversionen.